

CATEDRA DE CULTURA CATALANA
"SAMUEL GILI I GAYA", DE LLEIDA

L'OBRA POETICA
DE
JOAN MARAGALL

LLIÇO INAUGURAL DE LA CATEDRA
DE CULTURA CATALANA, LLEGIDA
EL 21 D'OCTUBRE DE 1969, PER
SAMUEL GILI I GAYA

19

LLEIDA
1969

UNIVERSITAT DE LLEIDA
Biblioteca

1600209546

L'OBRA POÈTICA
DE
JUAN MARAGALL

· Mirabilis · facta · est · scientia ·
· tua · ex · me ·

Psalm. 138

EP-082

1600209546

CATEDRA DE CULTURA CATALANA
"SAMUEL GILI I GAYA", DE LLEIDA

L'OBRA POETICA DE JOAN MARAGALL

LLIÇO INAUGURAL DE LA CATEDRA
DE CULTURA CATALANA, LLEGIDA
EL 21 D'OCTUBRE DE 1968, PER
SAMUEL GILI I GAYA

LLEIDA
1969

0091-15260

0164-97360

L'OBRA POÈTICA
DE
JOAN MARAGALL

Per SAMUEL GILI I GAYA

Per a mi, parlar de Joan Maragall és com reviure bona part de la meua pròpia vida interior. No sabia mesurar fins on la seva influència orientadora ha empès també els meus actes externs, en els moments decisius en què, joves o vells, hem de triar un camí d'entre els pocs o molts que tenim al davant; puc dir, però, que a la meua adolescència, cap als 16 a 18 anys, els seus escrits, que sols coneixia d'una manera fragmentària, queien sobre el meu esperit com un raig de sol aclaridor que em donava sentit a la vida, als homes, a les coses del meu voltant, a l'amor vagament intuït, a les vies de la conducta possible, a les boiuses i incipients aspiracions metafísiques que sostenen l'esperança per sempre més. Un dia de l'any 1911, jo estava assegut en un pedriç dels Camps Elisis; va arribar un company tot astorat; duia a la ma un diari, i estenent-lo davant meu, digué: *Mira!* Y tots dos llegírem uns grossos titulars que deien: "*En Maragall és mort*". Y sense adonar-nos-en prou bé, pressentíem en silenci que allò no era pas veritat del tot, i que Maragall, físicament viu o mort, havia obert un solc lluminós i perdurable en la Poesia contemporània. Poc després vaig saber que un dels seus darrers escrits era un article a mig fer, que començava així:

«El millor elogi que podem fer de la Mort, és dir que la mort no existeix».

Aquell pensament era la forma final d'un leit-motiv, que trobem çà i llà, i en aspectes diferents, de cap a cap de la seva obra literària. Recordem, com a exemple, el poema *Unes flors que s'esfullen*:

*Què hi ha en aquestes flors silencioses
que s'esfullen tant?*

*Cauen les fulles una a una
sense queixa, sense plant:
immòbils, fredes, dolcíssimes,
se van esfullant.*

*Ni un alé d'aire les toca,
ni un tremolor;
s'esfullen sense raó,
sense remor.*

*Sense raó? Què tenen eixes fulles?
Els calzes, van tornant més miserables!
Oberts, buits, admirats,
desconsolats.*

*Les tiges són colltortes,
i al voltant del gerro hi ha les fulles mortes.*

*Què hi ha en aquestes flors? Se'n van sense dir res,
sense els estremiments de l'agonia,
sens perdre el colò encés.*

*Amb tota cortesia,
i a poc a poc, s'esfullen,
se'n van, se'n van,
sense queixa, sense plant,
no volent destorbar cap alegria.*

*Deixem-les estar, anem'ns-en, i ans de gaire
trobarem en el gerro les òrfenes verdors,
i un sospir olorós suspès en l'aire...*

*... ..
i el camp tot estrellat de noves flors.*

Veusaquí un tema ben ploraner, que ha devingut en la literatura universal un tòpic de la caducitat fugissera de les coses humanes. Recordem Góngora («Aprended flores de mí»); Calderón («Estas que fueron pompa y alegría / madrugando al albor de la

mañana, / a la noche serán lástima vana / durmiendo en brazos de la noche fría...»); i Rubén Darío, per a compondre l'escenari de la trista princesa presonera en el seu palau de marbre, hi afegeix la nota simbòlica de: «y en un vaso olvidado se desmaya una flor». Però el nostre poeta no veu en les flors que s'esfullen en silenci sinó el caire esperançat *d'un sospir olorós suspès en l'aire...*, i el camp tot estrellat de noves flors. Decididament la mort ens obre a l'esperança, i per això no existeix. Pocs anys abans (1906), Enric Prat de la Riva havia dit, com un ressò vital de la Catalunya del seu temps: «L'hivern, pels pobles, no és pas la mort, sinó la gestació d'una nova vida». Així era d'optimista la sensibilitat col·lectiva de començaments del segle, tot just quan la meua generació es començava a descloure cap a l'esdevenidor.

Per això en dedicar aquesta lliçó inaugural a l'obra poètica de Maragall, em sembla acomplir el pagament d'un deute espiritual. He parlat llargament del nostre poeta a Madrid i a diferents països de l'Amèrica espanyola i anglosaxona; però sempre procurava d'objectivar la seva figura, a tall de professor de Literatura que vol acomplir a consciència el seu ofici. Mes avui, i ací entre els meus, la meua dissertació ha de tenir per força un to més líric que no pas històric o erudit, tractant d'evocar un estil poètic que d'aprop o de lluny, i de faisó directa o indirecta, hem sentit totes les generacions d'aleshores ençà. I tant de bo que ho sabés fer amb paraules exactes, pures i vives, com aquelles amb què el poeta volia que parléssim sempre!

* * *

La diferència cronològica entre Verdager i Maragall és gairebé inexistent per a deixar de considerar-los com a coetaris: El primer va morir el 1902, als 57 anys d'edat; Maragall moria als 51, el 1911. Així i tot, mirant el to general i els principis estètics de llur obra literària, quina distància tan abismosa no separa l'un de l'altre!... Mossèn Cinto Verdager és el més gran poeta del segle XIX: en ell arriba al cim d'excelsitud, i al mateix temps acaba, l'obra precursora de la Renaixença. Maragall, abocat cap al futur, és el més gran poeta del segle XX; i tot el que s'esdevindrà dresprés a les lletres catalanes serà marcat del seu segell, de vegades com a seqüència, de vegades com a rectificació i fins i tot contradicció. En un o altre sentit, no podríem explicar gens ni mica la nostra literatura d'avui sense la presència activa i operant del seu pensament i del seu art.

No és abundosa l'obra poètica que ens va deixar. Malgrat que va començar a escriure versos des de molt jove, els seus poemes originals no passen de gairebé 150; i tots plegats caben en un volum de 250 planes. Alguns editors n'han fet una taula cronològica, on veiem datades quasi totes les composicions. Des de 1878 a 1911 es van succeint «amb pausa i amb mida», sense amuntegaments especials en anys determinats. Es que la Poesia era per a ell un estat de gràcia que calia esperar que es produís espontàniament i sense pressa. Esborrava molt, i refeia els seus papers, fins a assolir la condensació i la puresa expressiva que cercava sempre. Ell no entenia els versos com un virtuosisme verbal ni mètric, i les seves correccions anaven dretes a retrovar el ritme natural de les coses, tal com elles li parlaven. Aqueixa poetització lenta anava diluïda entre centenars d'articles periodístics, que sortien al «*Diario de Barcelona*», els quals formen —fora de la Poesia— la part més important i voluminosa de la seva producció literària total. Mes amb tota la vàlua de la feina periodística, jo m'arriscaria a dir que té quelcom d'ofici, de treball cronometrat que ell mateix s'imposava, de cara al seu entorn social. La Poesia, però, era curiosament reservada als moments de màxima intensitat interior. Sovintejaven també les traduccions de Novalis, de Goethe, de Nietzsche i d'altres escriptors alemanys que s'endinsaren al seu esperit sensitiu i influenciable. Alhora li arribava Carlyle; i al fons, l'ombra llunyana de Rousseau amb el seu culte a la Natura. I darrerament, els grecs Homer i Píndar li varen inspirar el magnífic poema *Nausica*, de publicació pòstuma, com si volgués fondre el pensament nebulós dels alemanys amb la claror mediterrània de la Grècia clàssica. Maragall fou, doncs, un europeu ben representatiu dels cims més alts de la cultura universal, en aquella *belle époque* que aviat havia d'esboçar la primera guerra mundial.

* * *

En l'*Elogi de la Poesia*, diu Maragall que el poeta és alhora l'home més innocent i més savi de la Terra. Innocent, perquè mira el seu entorn, i s'escolta ell mateix, amb sensibilitat d'infant, amb ulls que a cada moment estrenen la vida, amb l'emoció primària d'un món, on tot és meravella, com digué Ramon Llull. Mes al costat del *poeta-nen*, enlluernat de tantes meravelles, hi ha el *poeta-savi*, que sap destriar i interpretar la significació de les coses. Notem que el verb *significar* vol dir "ésser signe", com si cada

cosa ens fes signes que al·ludeixen a la gran Naturalesa essencial que hi viu inclosa, i que ens fan arribar a l'infinitut de l'Univers. Ens ho diu a *L'oda infinita*:

*Tinc una oda començada
que no puc acabar mai:
dia i nit me l'ha dictada
tot quant canta en la ventada
tot quant brilla per l'espai...*

[i afegeix que a tot arreu:]

*hi un ressò de les cadences
de l'ocell d'ales immenses
que nia en l'eternitat.*

A la manera platònica, s'adona que cada una de les coses que el volten és el reflex d'una realitat essencial superior. I tot poeta, tant si ho sap com si no ho sap, s'afanya per trobar un bri d'eternitat en tot el que viu i s'esdevé en "*Aquest món... tan divers, tan extens, tan temporal*". Així la creació poètica se li torna una Metafísica de la Bellesa immortal i pura, com les Idees de Plató, i encara més amunt d'elles.

Per això ens sorprèn sovint amb el desig d'incorporar-se, ell mateix, al bateig universal de la gran Natura, que li entra pels sentits ben oberts:

*Ben ajagut a terra, com me plau
el veure davant meu en costa suau
un prat ben verd sota d'un cel ben blau!
I en les albes la gran bellugadissa
de les fulles d'acer que el vent eriça
amb tants reflectes de llum enlluernadissa.
I el sol estès pertot.*

*I el rec com cau
escumejant avall la costa suau
del prat ben verd sota del cel ben blau.
Tots els membres caiguts, tot jo per terra,
buidat de tota força i sens desig,
la pensa poc a poc se'm desaferra...
I em vaig trobant tan bé a'n allà entremig,
i em va invadint com una immensa pau.
I vaig sent un troç més del prat suau
ben verd, ben verd, sota d'un cel ben blau.*

A *La fageda d'en Jordà* trobem un altra mostra d'identificació de l'home i la Natura. Tots sabeu que el faig és un arbre de falla, on nien les llegendes i parlen les fades:

*Saps on és la fageda d'En Jordà?
Si vas pels volts d'Olot, amunt del pla,
trobaràs un indret verd i profund
com mai cap més n'hagis trobat al món:*

.....

*El caminant quan entra en aquest lloc,
comença a caminar-hi a poc a poc;
compta els seus passos en la gran quietud
s'atura, i no sent res, i està perdut.*

*Li agafa un dolç oblit de tot lo món
en el silenci d'aquell lloc profund,
i no pensa en sortir, o hi pensa en va:
és pres de la fageda d'En Jordà,
presoner del silenci i la verdor.*

Oh companyia! Oh deslliurant presó!

Els místics en sabien prou d'aqueixa «deslliurant presó» que Maragall porta al pla natural d'una fusió de l'home i del paisatge, fins a no saber on acaba l'un i on comença l'altre. Comparem amb Ramon Llull en *Blanquerna*:

«Estava l'Amich tot sol sots l'ombra d'un vell arbre. Passaren homes e demanaren-li per què estava sol. E ell respòs que sol fonch quan els hac vists e oïts, e que d'abans era en companyia de son Amat».

I Fr. Luis de León ens diu (*A Salinas*):

«¡Oh desmayo dichoso!
¡Oh muerte que das vida, oh dulce olvido!
Durase en tu reposo,
Sin ser restituido
Jamás a aqueste bajo y vil sentido».

Per això es parla del panteisme d'En Maragall; un panteisme que no és pas teològic, sinó estètic, que el duu a una comunió viva amb l'ànima del món temporal, i el fa pujar per via inductiva fins a contemplar la Bellesa Eterna. Així als seus poemes la reali-

tat surt vivificada, espiritualitzada; i li fa pensar, com digué una vegada, que la major glòria del progrés i de l'evolució humana fóra tornar a Déu tota la matèria convertida en esperit.

Com a bon intuïtiu, el nostre poeta rebutja les idees abstractes obtingudas *a priori*, i s'estima més obrir els sentits a la realitat concreta, limitada, i deixar-se portar pel seu ritme natural. Molts poetes d'ara, amb l'afany d'elaboració intel·lectual i d'estilització imaginativa que domina l'art minoritari del nostre temps, retreuen a Maragall el seu culte a l'espontaneïtat vivent de la inspiració i de la paraula. Altres poetes, volen crear primer els seus objectes bells tots fets de somnis nascuts de la fantasia. Totes les formes de poetitzar són legítimes. Però Maragall no vol crear els objectes de la contemplació, sinó que ens acostava a les coses tal com són, i elles mateixes li donen una matèria poètica on ell sap cercar i trobar-ne el significat.

Es conserva una part important de la correspondència epistolar creuada entre ell i el seu gran amic Unamuno; tracta de temes d'actualitat literària, política i filosòfica. Són especialment interessants les cartes quan parlen de Poesia i ens fan veure les diferències entre el sentit de l'obra poètica de l'un i l'altre. Per altra banda, bon nombre d'antics estudiants de Salamanca m'han parlat de com Unamuno feia llegir a la seva càtedra alguns poemes de Maragall (*La fi de Serrallonga*, *La vaca cega*, el *Cant espiritual*), afegint-hi glosses sadolles de saviesa i amor. Coincidien tots dos en repugnar el modernisme literari, tan a la moda d'aleshores, com un compost artificial i preciosista. En tota la resta, no podien ésser més discrepants. Unamuno és poeta des de dintre, i que vol resoldre per ell mateix la seva angoixa personal: recordem que fou el primer qui va conèixer a Espanya l'existencialisme cristià de Kierkegaard. Si la realitat no es conformava al pensament existencial del rector de Salamanca, pitjor per a la realitat i la raó:

«¡Dios existe porque a mí no me da la gana morirme!»

Maragall, en canvi, era poeta de fora endins: interrogava la Natura, i ell n'interpretava, dòcil, les respostes.

* * *

Situats davant el tracte cordialíssim de dos contemporanis egregis, de sensibilitat i pensament tan allunyats, hem de parlar també de com rep Maragall la sotragada del desastre colonial

d'Espanya l'any 1898; és a dir, en què s'apropa i en què s'allunya de la generació literària del 98. D'antuvi hem de recordar que el nostre poeta, coetani de Ganivet i d'Unamuno, és més aviat un precursor de la generació del 98 pròpiament dita, la qual no es donarà a conèixer, ni prendrà nom col·lectiu, fins ben endintre del segle XX, amb l'obra literària de Ramir de Maeztu, d'Azorín, de Baroja, de Valle-Inclán, de Machado i tants d'altres, els quals, tot i les seves diferències personals, tenen entre ells l'afinitat de la preocupació anguniosa del present i futur d'Espanya. I veus-aquí que Maragall, el mateix any 98 i primer que ningú, llança, per primera i única vegada, la nota angoixosa que ha de caracteritzar tots els escriptors que vindran després d'ell, en el magnífic i entristit poema intítular:

ODA A ESPANYA

*Escolta, Espanya, la veu d'un fill
que et parla en llengua no castellana
parlo en la llengua que m'ha donat
la terra aspra:
en 'questa encara pocs t'han parlat;
en l'altra, massa.*

*T'han parlat massa dels saguntins
i dels que per la pàtria moren:
les teves glòries i els teus records,
records i glòries només de morts,
has viscut trista.*

*Massa pensaves en ton honor
i massa poc en el teu viure:
tràgica duies a mort els fills,
te satisfeties d'honres mortals,
i eren tes festes els funerals,
oh trista Espanya!*

Recordem, però, que deia, fa un moment, que aqueix to pessimista és insòlit en els poemes de Maragall; i que tot seguit el deixa per sempre més, i retroba el seu optimisme il·lusionat davant la Vida. Així les notes funerals de *Oda a Espanya* inclouen per primera i única vegada el nostre poeta en un dels temes es-

sencials del 98, que aviat serà reprès per l'actitud d'eixutament dogmàtica de Maeztu, o per l'aspre inconformisme de Baroja. Maragall supera, doncs, l'esperit del 98, tot just d'haver-lo iniciat.

Davant l'ensorrada de l'imperi colonial i la fallida de tots els somnis pretèrits de glòria, força i domini, ell sent, com tots els espanyols, l'endolat desengany i el daler de canviar les arrels mateixes de la vida nacional. És la posició crítica que Azorín, anys a venir, n'havia de dir «la revisión de valores» com a fórmula definidora de la generació del 98. I no sols dels valors literaris, sinó, més que res, dels fonaments materials i morals del país. Pensem, per exemple, en Costa i Macías Picavea en el terror econòmic i social; en els crits de protesta d'Unamuno; en l'europeïsm filosòfic d'Ortega; en Ramón y Cajal a la recerca científica, i tants i tants que tots teniu presents i que no cal anomenar. Maragall, però, després de la fiblada única de *Oda a Espanya*, deixa del tot aquell pessimisme transitori, que no s'avenia gens amb l'esperança lluminosa del seu món poètic, i escriu aquell *Himne Ibèric* (1906), l'hispanisme del qual podem vantar-nos de dir que mai no ha estat tan profundament expressat com en llengua catalana:

*Terra entre mars, Ibèria, mare aimada,
tots els teus fills te fem la gran cançó.
En cada platja fa son cant l'onada,
mes terra endins se sent un sol ressó.*

Per què la clara esperança del nostre poeta contrasta amb la depressió de l'esperit nacional? Primer, perquè la seva inspiració personal el duïa a ser com els rellotges de sol, els quals no marquen sinó les hores serenes. I segon, perquè dintre del conjunt d'Espanya, Catalunya s'obria aleshores de bat a bat a la fe regeneradora en ella mateixa. La ciutat de Barcelona prenia aquells anys la forta embranzida econòmica i artística, plena de confiança en el present i en l'esdevenidor. Certament, val a dir que aquella fe era un mica infantil, que es pagava d'exterioritats; i també una bona mica vanitosa: Maragall sabé definir-la com: "*una menestrala pervinguda, que ho fa tot per punt*". I al mateix temps, aquella menestralia vanitosa l'omplia de dinamisme i d'encís.

* * *

La contemplació de la Natura sentida com un culte a l'infinitut que la vivifica, el fa ser un dels primers paisatgistes de la Poesia espanyola contemporània. Dic dels primers, perquè, vista en

conjunt, la poesia espanyola de tots els temps fou poc inclinada a fer del paisatge, en si mateix, el tema únic del poema. La idea no és meua, sinó que en converses amb Antoni Machado, el gran paisatgista de les riberes del Duero, arribàvem tots dos a la conclusió que, amb poques excepcions, als espanyols del passat, la Naturalesa sols els havia atret com a fons de les accions humanes, com a escenari on se mouen les figures dels homes; mes poques vegades com a objecte de l'art. Tan a la pintura clàssica com a la poesia, l'home havia estat el tema gairebé únic de la contemplació artística; i el paisatge restava en segon o tercer terme, com a enquadrament de la presència humana. Els pintors del segle XIX foren els capdavanters del paisatgisme com a gènere independent. Per a posar els exemples que tenim més a prop, només ens cal pensar en Rusinyol i en el nostre Morera. La novel·la realista va incorporar abundantment el corrent paisatgista descriptiu que els pintors havien obert. La Poesia anava en retard. I en començar el segle present, en mans principalment de Maragall i de Machado, el paisatge esdevingué també un gènere poètic independent. Així les *Pirenenques* de Maragall són sovint notes de paisatge pur, disperses o trabades. Amb un exemple n'hi haurà prou:

*Tot està immòbil dalt del Pirineu,
tot, menys la boira diàfana i lleugera
que corre com fumera
per valls, faldes i cims, arreu, arreu.*

*Es la freda carícia d'eixes terres,
la nina aviciada de les serres
trista jugant per l'ample soledat,
lliscant per les quietes serralades
que enormes li somriuen, arrugades
amb un somris eixut tot esblaimat.*

Com veieu, Maragall no ens presenta una Naturalesa simplement descrita, sinó interpretada, és a dir artística; com aquella vaca cega que:

...parpelleja

*sobre les mortes nines, i se'n torna,
orfe de llum sota d'un sol que crema,
vacil·lant pels camins inoblidables,
brandant llanguidament sa llarga cua.*

Tot i que no era lluitador, i que la serenor assolellada era la nota dominant dels seus poemes, es sentia sovint atret per les personalitats humanes, que són com a forces cegues de la Naturalesa i de la Vida. I així nasqueren, al costat dels poemes que canten les ventades i les tempestats, les històries o llegendes dels homes d'ànima tempestuosa, com *El mal caçador*, *Joan Garí*, *El comte Arnau*, *La fi d'En Serrallonga*. Sembla com si ens recordés la frase del Petrarca quan deia: *Sine lite atque offensione nihil genuit Natura parens*. Ens fa pensar així mateix en Goethe i en Nietzsche. I és que sentia que també les forces negatives del Mal formen part de la Vida: la Naturalesa, i en darrer terme Déu, se'n serveixen pels seus fins. Mefistòfeles i el Superhome són part actuant del drama humà. Joan de Serrallonga, a punt d'ésser executat, es confessa de les seves culpes; els ulls li espurnegen de delit, explicant els seus pecats capitals. I després de rebre l'absolució final, no es pot estar de dir:

*Moriré resant el credo,
mes digueu a'n el butxí
que no'm mati fins i tant
que m'hagi sentit dir:*

"Crec en la ressurrecció de la carn".

Si les forces del Mal es fonen al capdavant d'entre l'infinitud metafísica de la Creació, Maragall, que estima tan la vida terrenal i la voldria allargar més enllà d'ella mateixa, acaba el seu *Cant espiritual* amb aquesta pregària esperançada:

*I quan vingi aquella hora de temença
en què s'acluquin aquests ulls humans,
obriu-me'n Senyó uns altres de més grans
per contemplar la vostra faç immensa.*

Sia'm la mort una major naixença.

PUBLICACIONES DEL INSTITUTO DE ESTUDIOS ILERDENSES
DE LA EXCMA. DIPUTACION PROVINCIAL DE LERIDA

PATRONATO "JOSE M.ª QUADRADO" DEL CONSEJO SUPERIOR DE INVESTIGACIONES CIENTÍFICAS